

Het landschap van Ermelo door de tijden heen

Het landschap van Ermelo heeft zijn vorm hoofdzakelijk te danken aan de laatste twee ijstijden. Voor de voorlaatste ijstijd maakte het huidige grondgebied van Ermelo deel uit van een brede riviervlakte. Met het water werden vanuit het oosten en het zuiden zand en grind meegevoerd. Uit oostelijke richting werden hoofdzakelijk zogenaamde witte zanden richting de Veluwe getransporteerd. Aftakkingen van de toenmalige Rijn en Maas vervoerden veelal bruinkleurige zanden. Beide soorten komen in de gemeente Ermelo voor. De bruine zanden zijn wat lemiger en daardoor wat vruchtbaarder.

Tijdens het saalien, de voorlaatste ijstijd (tussen 180.000 en 130.000 jaar geleden), trok landijs van uit het noorden en oosten ons land binnen. Het landijs van honderden meters dik was ter hoogte van de huidige Veluwe verbrokken in tongen. Deze tongen schoven over de zandige en grindige rivierafzettingen. Door de kracht van het voortstuwende ijs werd dit materiaal opgestuwd tot langwerpige heuvels. Nu bekend als de stuwwallen. Een grote ijslob heeft de huidige vallei van de Gelderse Vallei gevormd, een kleinere, meer oostwaarts gericht het dal van de huidige Leuvenumse Beek. De stuwwal daar tussen, Ermelo – Drie – Garderen bevat voornamelijk materiaal van de zuidelijke rivieren, bruine gronden. Toen het ijs wegsmolt ontstonden er allerlei reliëfjes in het landschap, afhankelijk van het wegstromen of blijven staan van het smeltwater.

In de laatste ijstijd, het weichselien (tussen 120.000 en 10.000 jaar geleden) bereikte het landijs Nederland niet. Het was echter droog en koud. In de koudste fasen leek het landschap op een poolwoestijn, zeer schaarse begroeiing. Het kale zand werd door winden verplaatst en oude erosiegeulen en de flanken van de stuwwallen werden met zand bedekt. Het zogeheten dekzand. Aan de westzijde van Ermelo en aan de noordkant van de stuwwal vinden we veel dekzand in de vorm van dekzandruggen en dekzandwelingen.

De eerste bewoners, jagers/verzamelaars hebben waarschijnlijk tijdens de warmere periode tussen de twee ijstijden hier rond gezworven. Waarschijnlijk Neanderthalers, een uitgestorven mensenras. Tijdens de laatste ijstijd was het te koud om hier te verblijven. Na 12.500 voor Chr. veranderde het klimaat. Schoksgewijs werd het milder en werd het weer voor mensen leefbaar. Deze mensen kwamen vanuit het zuiden en leefden als jager/verzamelaar. De poolwoestijn zal verandert zijn in toendra's met steeds meer bosontwikkeling. In het begin zullen de bossen voornamelijk uit naaldhout hebben bestaan, maar met het milder worden van het klimaat zullen steeds meer loofbomen zijn gaan voorkomen. De rendierjagers zullen overgeschakeld zijn naar jacht op dieren die zich ophielden in bossen. Er zijn bewijzen gevonden dat men jacht gemaakt heeft op beren, elanden, herten en everzwijnen in de periode tussen 12.000 en 10.000 voor Chr. De hogere delen van Ermelo waren geschikt als jachtgebied. In lage delen in het westen en het noorden (dal van de Leuvenumse Beek) waren veenmoerassen. Dit waren natuurlijke barrières.

Vanaf 5300 voor Chr. (steentijd) kwam vanuit het zuiden een andere leefwijze tot ontwikkeling. Men ging over tot landbouw. Men vestigde zich op min of meer vaste plekken. Stukjes bos werden gekapt en open plekken werden voor landbouw geschikt gemaakt. Was de grond uitgeput dan ging men over naar een naast gelegen stuk bos. Op ondoordringbare lagen waren tot op grote hoogte op de stuwwal vennen aanwezig dat voor de watervoorziening gebruikt werd. De mens gaat het landschap naar zijn hand zetten. Ook de doden werden op een specifieke manier begraven. In eenvoudige grafkuilen werden de doden, voorzien met grafbijgiften begraven. Deze mensen van de trechterbekercultuur (3400-2800 voor Chr.) vestigden zich langs de zijstroompjes van de Leuvenumse Beek. Het landschap had nog een ongerept karakter. Op de 'vruchtbare' stuwwal zwaar loofbos met eik, linde es, en iep. Op de schralere gronden eik, berk en hazelaar en op de natte gronden els, berk en wilg. Naast het boeren zal ook de jacht belangrijk geweest zijn.

Omstreeks 2800 voor Chr. werd landbouw steeds belangrijker. Men had methoden ontwikkeld om de grond beter te bewerken. De doden werden begraven in een grafkuil waarover een lage heuvel van zand en plaggen kwam. De enkelgrafcultuur (2800-2450 voor Chr.). De mensen leefde in clusters bijeen. Op het grondgebied van Ermelo zijn er op z'n mist 7 clusteringen geweest. De grafheuvels werden opgeworpen langs oude wegen. Op de Veluwe heeft de enkelgrafcultuur een eigen (regionale) ontwikkeling doorgemaakt. Hier bekend als de klokbekercultuur.

De bossen kregen een steeds meer open karakter, door uitputting van de bodem ontstonden de eerste heidevelden. Ook de beweiding in de bossen door varkens en runderen droegen bij aan de toename van open plekken.

In de bronstijd werd dezelfde leefwijze voortgezet. De koper- en bronsverwerking was hier sporadisch. De grondstoffen waren niet voorhanden en moesten van 'buiten' komen. De voorwerpen uit die periode zijn doorgaans wapens en sierraden. Voor het begraven van hun doden werden ook grafheuvels opgericht of men begroef ze in reeds bestaande grafheuvels. Uit deze periode is het lijksilhouet 'Jantje van Speulde' wat in een grafheuvel op het Speulderveld gevonden is.

Grafheuvels in de buurt van de Ermelosche Heide

In de volgende periode, de ijzertijd, werden de doden verbrand. De crematieresten werden in een kleine pot in de grond begraven, afgedekt met een hoopje zand. Op de Groevenbeekse Heide is een groot urnenveld uit deze periode aanwezig. Het landschap werd steeds meer veranderd door ingrijpen van de mens. Het werd steeds opener. Op de stuwwal bleven de bossen, maar vooral aan de flanken van de stuwwal ontstonden steeds meer heidevelden. Stukken bos werden gekapt en voor landbouw geschikt gemaakt. Was de grond uitgeput dan ging men over naar een naast gelegen stuk bos. De oude akker werd nog als weide voor vee gebruikt en daarna verlaten om weer door het bosgroei te worden overgenomen.

De vruchtbare bruine gronden waren geschikt als landbouw gebieden. Aanwezigheid van water was een vereiste. Bij Drie zijn dergelijke akkercomplexen gevonden. De zogenaamde raatakkertjes. De akkertjes zijn omzoomd door lage wallen. Deze werden gevormd door het afval, boomresten, wortels en overtollige vegetatie.

Ook bij Horst en Telgt zijn er bewijzen gevonden voor bewoning uit de ijzertijd.

Het landschap was danig veranderd. Grote heidevlaktes waren er ontstaan. Op de stuwwal waren nog de zware loofbossen. In het westen waren brede moerassen en veengebieden die het overgangsgebied waren van de hogere zandgronden naar het Flevomeer. Het Flevomeer was een vrij kleine binnensee dat via een brede watergeul in open verbinding stond met de Wadden- en Noordzee.

In de vroege middeleeuwen zijn de eerste echte nederzettingen ontstaan. In 806 wordt voor het eerst melding gemaakt van een nederzetting Telgud (Telgt). In de oorkonde van Folckerus wordt in 855 de nederzettingen Irmenloo en Thri (Ermelo en Drie) vermeld. Rond de nederzettingen (clusters van enkele boerderijen) lag akkerland. Daarbuiten de heidevelden, bosrestanten, struwelen en de bossen (op de stuwwal).

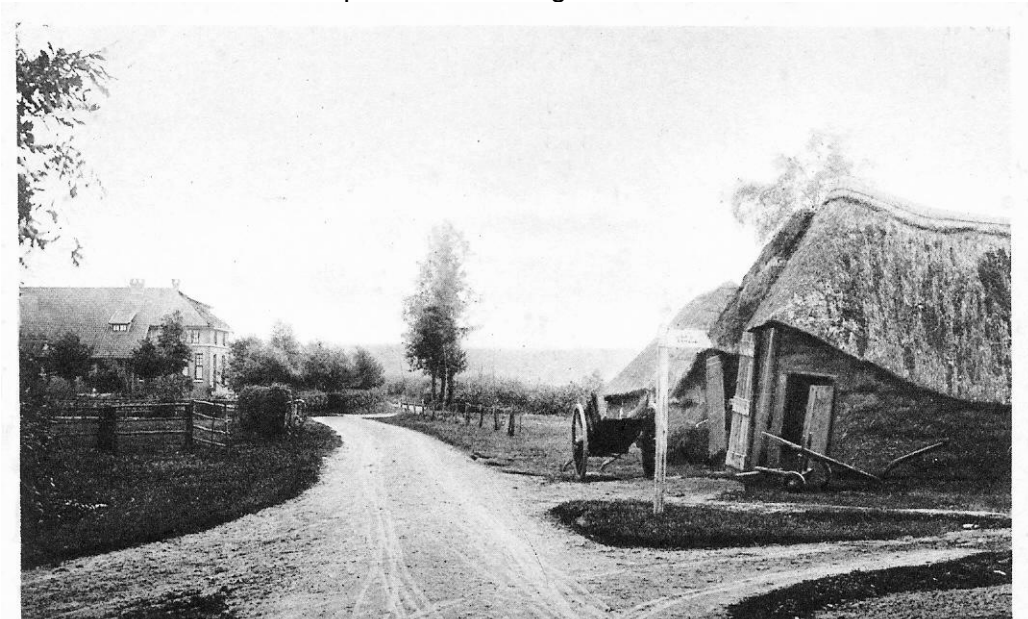
Twee oorzaken veranderden het landschap drastisch.

- IJzerwinning

IJzeroxide in de bodem werd met behulp van houtskool omgezet in ijzer. Om 1 kg ijzer te verkrijgen had men 130 kg houtskool nodig. Deze hoeveelheid verkreeg men door het verkolen van 760 kg hout, dat overeenkomt met 2 tot 3 eiken. Kaalslag was het gevolg. De kern van deze ijzerindustrie lag buiten Ermelo's grondgebied (Apeldoorn). Er was vermoedelijk wel sprake van herplant.

- Potstalmethode

In de landbouw ontwikkelde zich de potstalmethode. Om de akkers vruchtbaar te houden was er mest nodig. Deze mest verkreeg men door schapen in de bossen en op de heide te houden. Deze moesten in korte tijd voedsel tot zich nemen. In de schaapskooi werden heide plaggen verzameld. De stront van de schapen gemengd met de plaggen werden over de akkers verspreid. Het gevolg was dat er nog grotere heidevelden ontstonden, maar door overbeplogging en overbegrazing de heide zich niet meer kon herstellen, met als gevolg zandverstuivingen. De akkers werden door deze mestopbrengst steeds hoger en kregen een wat bollig karakter. Dit systeem heeft zich tot het begin van de 20^e eeuw gehandhaafd. De komst van kunstmest maakte de potstal overbodig.

In Spoultje op de Veluwe

Door stijging van de zeespiegel en stormen was de binnensee (vroegere Flevomeer) aanzienlijk groter geworden. Een deel van de veenmoerassen was in de zee verdwenen en de Zuiderzee was ontstaan. Rond 1200 bereikte deze haar grootste omvang. In het westelijk deel van Ermelo was het veen nagenoeg verdwenen en is de kustlijn daar nagenoeg niet meer veranderd.

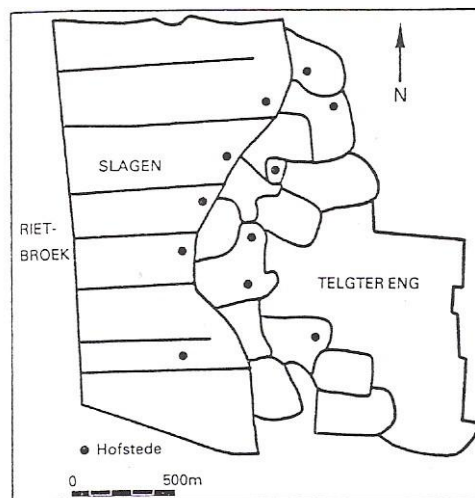
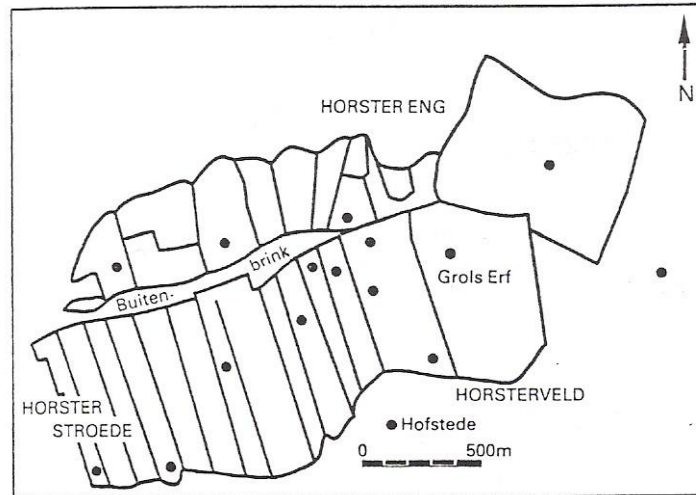
Door de ontginning (droogmaken) van de Gelderse Vallei in de 13^e en 14^e eeuw, onder invloed van de hertog van Gelre, trokken veel boeren van de hogere gronden, naar de lagere, vruchtbaardere.

Omstreeks 1850 waren grote delen van Ermelo's grondgebied zogenaamde woeste gronden: heidevelden, zandverstuivingen, struweel. Een open landschap. Zwaar loofbos was er bij Speuld, Drie en in het beekdal. In het oostelijk deel was er kleinschalige landbouw in het beekdal bij Leuvenum en Staverden en op de stuwwal bij Drie. Verder waren er woeste gronden met namen als: Ermelosche Zand en Ermelosche Heide. In en om de nederzettingen Ermelo en Telgt waren landbouwgebieden.

Sporen van een nederzetting, onderzoek Horster-Engweg in 2007

Bij Horst was er vanaf de hogere dekzandruggen landbouwgebieden ontstaan. De lagere nattere delen werden ontgonnen. Hier ontstonden langgerekte kavels. In het zuidwesten van Ermelo is ook richting Zuiderzee land ontgonnen. De vrijstaande boerderijen stonden op de hogere terreintjes in het vrij lage land. (nu nog goed zichtbaar langs o.a. de Buitenbrinkweg, Riebroekseweg en de Nijkerkerweg)

In het begin van de 20^e eeuw is men begonnen het landschap (opnieuw) drastisch te veranderen. Door de uitvinding van kunstmest verdween de potstalmethode in de landbouw. De woeste gronden werden ontgonnen.

Het landschap van Ermelo door de tijden heen. Stichting Natuur- en MilieuPlatform Ermelo

In het beekdal werden grote gebieden ontwaterd en ingericht voor landbouw. De stuifzanden werden met naaldbomen beplant. Dit had een tweeledig doel: vastleggen van de stuifzanden en het verkrijgen van hout voor mijnbouw in Limburg. Dit zijn de 'jonge bossen' in het noorden en oosten van Ermelo. Ook werd er op grote schaal zand en grind gewonnen. De littekens zijn nu nog zichtbaar.

Voormalige zand- en grindaafgraving op het Houtdorper- en Speulderveld

Door de groei van de bevolking werden de nederzettingen groter. Vooral na de Tweede Wereldoorlog maakt Ermelo een groei door. Het is nu ondenkbaar dat vlakbij de Oude Kerk landbouw mogelijk is. Oude foto's tonen korenschoven in de omgeving van de Pastorieweg.

Omgeving Pastorieweg met korenstoven

Huizen worden nu overal gebouwd. Door de komst van de afsluitdijk en de Flevopolders is de zee geen bedreiging meer. Doordat (mede hierdoor) de waterstand drastisch gedaald is zie je nu in het westelijk buitengebied van Ermelo oude huizen op hoge terreinen staan met daarnaast, een stuk lager, een nieuwbouw huis. Eind 20^e eeuw is men overgegaan op een nieuw bosbeheer. De monotone naaldbossen worden gefaseerd gekapt om loofbos ervoor in de plaats te krijgen.

Houtdorper- en Speulderveld wordt begraasd door runderen

De overgebleven heidevelden worden in stand gehouden door plaggen of chopperen en begrazing op de Ermelosche Heide met Veluwe heideschappen. Het Houtdorper- en Speulderveld wordt begraasd door runderen. In de wintermaanden zijn dat Schotse Hooglanders, in de zomermaanden met name Charolais - runderen. Kleine heideterreinen laat men aan de natuur over of worden door middel van plaggen of chopperen beheerd (Groevenbeekse Heide).

In Ermelo is geen actief stuifzand meer (wel bij Beekhuizen, oostelijk van Harderwijk; noordelijk van Ermelo).